

УДК 94(477): 82.1

Інна Швалюк

РОЛЬ ДУХОВЕНСТВА В РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНОМУ ТА ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ КРЕМЕНЕЦЬКОГО ПОВІТУ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті досліджено вплив духовенства на суспільне, релігійне та культурно-просвітницьке життя Кременеччини у міжвоєнний період ХХ ст.

Ключові слова: духовенство, церква, Кременеччина, національно-церковний рух.

Важливим процесом культурно-національного і духовного відродження держави є пропагування подвижницької діяльності окремих осіб, які сприяли розвитку самосвідомості народу, плеканні його цінностей, віри та традицій. Національно-релігійне життя волинських українців в умовах Польської держави перебувало під вагомим впливом Церкви. Тому роль православного духовенства в українізації церковного життя, збереженні національної ідентичності волинян виявилася хоч і не визначальною, зате надзвичайно важливою. Православна церква стала на той час виразником духовних і матеріальних інтересів українців Західної Волині. У цьому контексті особливої актуальності набуває повернення історичної правди про роль Православної церкви та її представників у суспільних процесах на Кременеччині у період між двома світовими війнами.

Метою статті є аналіз внеску церковних діячів Православної церкви у Кременеччині у національно-духовне життя Західної Волині.

У статті автор сконцентрувала свою увагу на вирішенні таких дослідницьких завдань, які полягають у необхідності розкрити церковну та культурно-просвітницьку працю православного духовенства і з'ясувати його роль у збереженні моральних цінностей у суспільстві.

Окреслена нами проблема не знайшла повного висвітлення у історичній науці. Історії православної церкви присвячена значна кількість праць, виданих в Україні та за кордоном. Серед останніх досліджень, варто виділити праці Г. Степаненко [1], Н. Шип [2], В. Борщевича [3; 4, с. 410–413], В. Рожко [5] та ін. Проблеми історії церкви висвітлені також у роботах вітчизняних науковців, зокрема, А. Колодного [6]. Також необхідно врахувати наукові збірники, присвячені релігійній тематиці [7]. Важливою групою історичних джерел для дослідження теми є періодичні видання, в тому числі, журнал "Церква і нарід" [8].

У досліджуваній період на території Кременецького повіту, який входив до складу Волинського воєводства Другої Речі Посполитої діяли дві основні церкви – Православна церква в Польщі (від 1924 р. автокефальна – примітка автора) і Римо-католицька. До речі, саме остання мала повну підтримку влади. У Православної церкви становище було набагато складнішим. У цей час літургії і надалі відправлялися церковнослов'янською мовою, а проповіді виголошувалися російською. Російськомовною залишалася уся церковна література. Це була досить складна ситуація. Внаслідок перепису 1931 р. в Кременецькому повіті проживало 243032 осіб, серед них православних – 184517 осіб [8, с. 739].

Ставлення польської влади до Православної церкви можна виділити окремі періоди, зокрема, 1918–1925 рр.: Православна церква у політиці "національної асиміляції" уряду народних демократів, який прагнув полонізувати православних [9, с.7]. Цій меті підпорядковано автокефальний статус Православної церкви. Так, незалежність Православної церкви у Польщі (далі – ПЦП) від Московського патріархату відповідала інтересам польського уряду у проведенні внутрішньої політики. Адже, обмеження впливу Російської православної церкви на ПЦП автоматично зміцнювало позиції Римо-католицької церкви, цим самим полегшуючи поширення католицизму, а отже, полонізацію населення.

Підтримка автокефального статусу ПЦП з боку польської влади співпала у часі з розвитком національно-церковного руху, що сприяв українізації церкви, а відтак і руху за отримання автокефалії [9, с.8].

У 1920-х рр. у середовищі вірних Автокефальної православної церкви (далі – АПЦ) розпочався на Західній Волині рух за українізацію церкви. Саме Західна Волинь відіграла важливу роль в історії Православної церкви. Підкреслюємо, що саме з Волині вийшла ініціатива українізації православного церковного життя, як підтвердження цього, наводимо відозву єпископа Кременецького Діонісія, датовану 1921 роком, у ній зазначалося: "Найбільше значення в житті народів має національна ідея в часи загальної розрухи, коли не можуть витримати могутні народи і не мають на що спертися". Духовенству пропонувалося: "Кажіть народові промови на його рідній мові, пояснюйте йому на тій же мові богослужіння, Святе Письмо, обряди церковні оголошуйте вслух, зрозумілою вимовою церковних пісень і молитов, а він – наш добрий народ – зрозуміє наше піклування про нього і в свій час щиро подякує Вам за вашу пастирську любов" [10, с. 87].

Українська громадськість, її провідні представники, намагалася протидіяти окатоличенню. Як приклад, у Почаєві 3–10 жовтня 1921 р. відбулося Волинське єпархіальне зібрання представників духовенства і мирян з метою українізації православ'я [10, с. 86]. Також під тиском українських політичних партій та громадських організацій, зокрема, товариства "Просвіта", у 1924 р. синод ПЦП прийняв постанову про використання рідних мов народів у церковно-релігійному житті.

Також як, ще одна ілюстрація українізації церкви є українська маніфестація, яка відбулася в Почаївській лаврі на день преподобного Іова 28 серпня 1933 р. На день Іова, як завжди, зібралася до лаври безліч народу – було понад 15–20 тисяч, як подавали часописи [11, с. 407]. Для вдумливого спостерігача було зрозуміло, що ця маніфестація була добре підготовлена, але вона ніколи не вдалася б, коли не було б для неї сприятливого ґрунту в самому тодішньому церковному житті, а головне – в його проводі.

Перед закінченням богослужби двоє юнаків повісили на величезній дзвіниці довжелезного українського жовто-блакитного прапора. І тільки прапор замайорів, як сотні інших українських прапорів та транспарантів. Написи на транспарантах були такі: "Хочемо Української церкви!" "Хочемо тільки українського єпископату!" "Хочемо української богослужбової мови!" "Почаївська лавра мусить бути українською!" і т. ін. Почаєві відбувся величезний мітинг. Виступали послы до сейму про необхідність українізації церкви. Послы перечитали заготовлену петицію до Собору єпископів і всі її прийняли оплесками. Наслідки зібрання виявилися реальні: митрополит Діонісій, як росіянин, змушений був зректися української Західної Волині. Архієпископом Волинським був призначений українець-холмщак Олексій Громадський. У Почаївському монастирі перестали проголошувати проповіді російською мовою – далі вони виголошувалися українською. Архієпископ Олексій запровадив проповідь українською мовою на усій території Західної Волині. Урядовою мовою в його консисторії стала українська, став видаватися для Волині журнал "Церква і нарід". У Почаївській Лаврі позникали різні написи російською мовою [11, с. 410]. Саме у цьому проявилася заслуга українського православного духовенства та громади.

Для вирішення різноманітних церковних та громадських справ збиралися наради повітових протоієреїв [12, арк. 2]. Так, 3 серпня 1921 р. в м. Кременці розпочало роботу зібрання впливового духовенства, яке працювало декілька днів поспіль. Були присутні: повітові протоієреї міст Ковеля М. Абрамович, Луцька П. Бичковський, Дубно А. Собатович, Острога М. Кротевич, Кременця Д. Кирилович, делегований від протоієрея Володимира священник П. Табінський, намісник Почаївської Лаври Архімандрит Дамаскин, Благочинний монастирів архімандрит Паісій, члени єпархіального управління протоієреї О. Громадський, Ю. Оснецький, С. Іваніцький, секретар духовного правління В. Покровський, казначей П. Юденко, представники від Кременецького духовенства протоієрей М. Метельський і священник Ф. Подлявський. Головою зборів обрали О. Громадського, а секретарем – П. Табінського [12, арк. 12].

Під час засідання розглянуто питання про матеріальне забезпечення духовенства. Доповідав про це О. Громадський. Він ознайомив зібрання з сучасним станом питання про церковні землі, з сеймовим законом про обмеження церков щодо земельного володіння, акцентував увагу на зверненні єпархіальної влади на те, щоб припинити самочинне захоплення церковних земель представниками місцевого самоврядування. Після доповідача панотці повідомляли про випадки самочинного захоплення церковних земель у повітах з боку місцевої влади. Прийнято резолюцію про захист православних церковних земель. На другий день зібрання духовенства 4 серпня 1921 р. присутні були ті ж самі релігійні діячі і ще приїхали протоієреї м. Рівного Н. Рогальський і В. Тудневич. Головне питання, яке ставилося духовними особами – це необхідність скликання єпархіального з'їзду православ'я Волині. Після обговорень вирішено, що на з'їзд 20 вересня 1921 р. обрати по 2 представники від кожної благочинної округи – одного від кліру, іншого – від мирян. Також запросити на з'їзд намісника Лаври і двох монахів; представників від духовних шкіл (Духовної семінарії, Волинської єпархіальної жіночої школи, Кременецької і Меліцької хлоп'ячих шкіл) по одній особі від школи, від чотирьох братств – Острозького, Луцького, Кременецького і Володимирського – по одному представнику [12, арк. 13].

Уже під час третього засідання духовенство прийняло постанову про створення при церквах братств. Вивчити це питання та розробити їх статuti доручено протоієрею В. Туркевичу та священнику Н. Абрамовичу. Також у ході зібрання заслухано повідомлення про ревіндикації та прийнято рішення про те, щоб протестувати проти захвату католиками церковних будівель та земель, що належать православним [12, арк. 15].

Важливу роль у розвитку та українізації Православної церкви відігравали окремі особи. Зокрема, професор Михайло Кобрин викладацьку працю у Кременецькій духовній семінарії поєднував із перекладацькою. Адже у зв'язку з проголошенням автокефалії треба було мати богослужбові книжки українською мовою, налагодити їх видання. Це мало прискорити українізацію Православної церкви. Для цього дособорне зібрання АПЦ у Польщі розробило специфічне

положення про нові переклади церковно-богослужбових книг та їх видання. На зібранні М. Кобрин виступив із доповіддю "Про мову Богослужіння". У ній автор, на основі глибокого вивчення історії Православної церкви аргументовано стверджує, що запровадження живої мови народу в богослужінні – основа пасторської діяльності, яка не порушує традицій Православної церкви. Таку ж позицію на зібранні зайняв відомий вже тоді учений-богослов, професор І. Огієнко [13, с. 266].

Помітний вплив на релігійне життя Кременеччини мав митрополит Олексій Громадський – відомий церковний діяч на Волині. З 1920 р. протоієрей Олексій виконує обов'язки настоятеля Кременецького Богоявленського монастиря. З квітня 1921 р. – він ректор реорганізованої Волинської духовної семінарії [14, с.137]. Найперше, слід відзначити те, що О. Громадський, як архієрей, демонстрував зразки благодійності. Зокрема, він скерував гроші, зібрані духовенством із нагоди 15-річчя його єпископської хіронтії, на іменну стипендію студентам православного богословського відділу Варшавського університету [15, с. 288].

Отже, православне духовенство міжвоєнного періоду ХХ ст. було численною соціальною верствою, яка займала провідне місце в національному русі та виступала за збереження православних традицій волинян і їх самоідентифікації. Релігійні діячі відігравали ключову роль у дерусифікації православ'я, вирішенні важливих церковних питань, протестували проти ревіндикації, були ініціаторами громадського життя, створювали молодіжні братства, релігійні товариства, які сприяли згуртуванню населення Кременецького повіту міжвоєнного періоду.

Список використаних джерел

1. Степаненко Г. В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок ХХ ст.): автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 "Історія України" / Г. В. Степаненко. – К., 2002. – 25 с.
2. Шип Н.А. Церковно-православний рух в Україні (поч. ХХ ст.) / Н. А. Шип. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 1995. – 66 с.
3. Борщевич В. Українська православна церква на Волині у 20–40-х рр. ХХ ст.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 "Історія України" / В.Т. Борщевич. – Л., 2000. – 19 с.
4. Борщевич В. Роль парламентської репрезентації в обороні українського православ'я на Волині у 20–30 роках ХХ століття / В. Борщевич // Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Статті, доповіді, виступи. – Острог, 1998.– С. 410–419.
5. Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині Х – ХХ ст.: Історико-краєзнавчий нарис / В. Рожко – Луцьк: Медіа, 2002. – 280 с.
6. Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах. Монографія / А. М. Колодний – Львів: СПОЛЮМ, 2005. – 336 с.
7. Матеріали VIII Міжнародних Річинських читань до 120-річчя з дня народження Арсена Річинського. Науковий збірник / [За ред. А. Колодного та П. Мазура]. – Київ-Кременець, 2012.
8. В. К. Віросповідний та національний склад населення пн.-сх. земель Польщі // Церква і нарід. – 1936. – Ч. 22. – С.739–743.
9. Бистрицька Е. Українське релігійне питання в політиці Другої Речі Посполитої Польської (20–30 рр. ХХ ст.) / Е. Бистрицька // Матеріали VIII Міжнародних Річинських читань до 120-річчя з дня народження Арсена Річинського. Науковий збірник / [За ред. А. Колодного та П. Мазура]. – Київ-Кременець, 2012. – С. 6–12.
10. Стоколос М. Українізація православної церкви на Волині у 20–30-х рр. історичний досвід і сучасність / М. Стоколос // Волині і Волинське зарубіжжя. – Луцьк, 1994. – С. 86–88.
11. Огієнко І. (митрополит Іларіон) Свята Почаївська лавра / І. Огієнко – К.: Наша культура і наука, 2004. – 440 с.
12. Державний архів Тернопільської області, ф. 258, оп. 3, спр. 294, арк. 2–15.
13. Чернихівський Г. І. Портрети пером: статті, публікації, спогади, рецензії / Г. І. Чернихівський – Кременець – Тернопіль, 2008. – Книга 3. – 307 с.
14. Протоієрей Олег Мельничук Свято-Богоявленський Кременецький монастир у контексті історії Православ'я в Україні / О. Мельничук – К., 2007. – 216 с.
15. Борщевич В. Г. Волинське духовенство у ХХ ст.: ідентичність, статус, еволюція: Монографія / В. Г. Борщевич – Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2010. – 470 с.

Інна Швалюк

РОЛЬ ДУХОВЕНСТВА В РЕЛІГІОЗНО-ЦЕРКОВНОЇ ТА ГРАЖДАНСЬКОЇ ЖИЗНІ КРЕМЕНЕЦЬКОГО УЕЗДА МЕЖВОЄННОГО ПЕРІОДА

В статтє исследовано влияние духовенства на общественную, религиозную и культурно-просветительскую жизнь Кременецкого уезда в межвоенный период.

Ключевые слова: духовенство, церковь, Кременеччина, национально-церковное движение.

Inna Shvaliuk

ROLE OF THE CLERGY KREMENETS REGION TO REGULATE RELIGIOUS AND CHURCH LIFE OF THE INTERWAR PERIOD

In this paper the influence of the clergy on the social, religious, cultural and educational life Kremenets region of the interwar period.

Key words: clergy, church, Kremenets region, the national church movement.